

**PRILOG IZUČAVANJU POLITIKE IDENTITETA EUROPSKOG
JUGOISTOKA**
**CONTRIBUTION TO THE EUROPEAN SOUTHEAST'S POLITICAL
IDENTITY STUDYING**

*Narodna knjiga je glavni plod duha svakoga,
i glavno promicalo njegova razvitka;
pače u nesretnim okolnostima javnoga života jedino sidro,
koje ga od propasti čuva.*

Josip Juraj Strossmayer, 10. 12. 1860.

*National Book is a major fruit of every spirit,
and principal promoter of its development;
Nay the only anchor in the public life's unfortunate circumstances,
keeping it away from the doom.*

Josip Juraj Strossmayer, 10 December 1860

Sažetak

U radu se sagledava politika identiteta europskog jugoistoka. Kroz proces europskih integracija i balkanskih dezintegracija prate se sličnosti i razlike između Europske unije i Balkanskog poluotoka.

Ključne riječi: *Balkan, europski jugoistok, Europska unija, Jugoslavija, politički identitet*

Summary

The paper is presenting a perceiving of the European Southeast's political identity. The differences between the European Union and the Balkan Peninsula are followed through the processes of European integration and Balkan disintegration.

Key words: *Balkans, European Peninsula, European Union, Yugoslavia, political identity*

Razumljivo je da se jasna slika određenog razdoblja ne može dobiti u isto vrijeme sa samim događajima, ona se može dobiti tek naknadno, kada se građa prikupi i sredi. Praćenje promjena koje su se događale u jednom vremenu danas je, u odnosu na primjerice razdoblje početka i kraja 20. stoljeća, znatno bolje zahvaljujući prije svega sredstvima komuniciranja. No, usporedno prednostima koje moderna tehnološka postignuća nude pri analizi uzroka, karaktera i toka određenih procesa, izbjegavanje ulaganja napora za analize dobru izliku pronalazi i u potpunoj ravnodušnosti koja se opravdava, između ostaloga, zasićenošću informacijama. Još jedan moment koji se često zanemaruje je taj što je događaje s korjenitim preobražajima vrlo teško analitički dostići, za razliku od mirnih razdoblja političkog razvitka. Neovisno o ovim (ne)povoljnim okolnostima, značajno je shvatiti izazove našeg doba i odgovoriti na njih.

Smatram da je za svaku analizu važno odgovoriti na pitanje – da li smo sebi stvari objasnili? Duhovni i kulturni preobražaj ne može nastupiti sve dok se na ružan način tekstovima i govorima bez smisla dokazuje istina, sve dok se ne pronikne iza zakulisanih spletki lijepih vanjština interesnog ozračja, dok ne dozrije zasićenost od onih koji zahtijevaju kušanje mizernih intelektualnih čorbinih čorbi čorbe. Oslobođanje od političkih tutora koji novcem brane sve moguće stvari i društvenoj apatičnosti pružaju podršku, cilj je svih oni koji žive prema svojim vlastitim prihodima, onih kojima je sporedno vlastito imovinsko siromaštvo i koji se preneraze na siromaštvo duha i intelekta društva. Da ne govorim o sferama utjecaja, pohlepnoj utrci u kojoj se ne biraju sredstva da bi se osiguralo političko širenje i novčana dobit, kako bi proizvodnja postala društvena a prisvajanje ostalo privatno. U takvoj situaciji realna politička opasnost za društvo jeste neukost, prikrivanje i tupost za sagledavanje najosnovnijih proturječnosti života parazitizma, zastoja i prenošenja povlastica s naraštaja na naraštaj najbogatijih, naspram života ljudskosti, entuzijazma i

neprekidnog natjecanja. Naravno da je potrebna znatna politička energija koja bi uz opsežnu pomoć dijaloga i razboritih poteza pokrenula društvo od onih koji ne vode, dakle, od naroda, u smjeru solidnih razvojnih oslonaca.

Istina nije zbirka gotovih dogmatskih postavki koje se oblikuju i serviraju kao rezultat traženja. Proces spoznaje nije nešto što se unaprijed prihvća. Rezultati rada brojnih istraživanja kroz određena vremenska razdoblja postupno svladavaju i unapređuju stupnjeve spoznaje. Stjecanje znanja poput osvjetljenosti omogućava vidljivost, kao što istina u pravom svjetlu pokazuje misterije. Razumljivo je da bilo koji istraživački proces nikada ne dopijeva do točke od koje više ne može dalje. Uostalom, poput kozmičke dinamike, složena dinamika društva neprestano je izložena razaranju i stvaranju, propadanju i nastajanju, uništavanju i uskršavanju.

I put od tisuću milja počinje prvim korakom. S tim u vezi, pokušat ću ukazati na važnost razmatranja politike identiteta europskog jugoistoka. Unaprijed sam svjesna da se u pisanju ovoga rada neću namjeriti samo na granice u svojim spoznajama i postupcima kako bih došla do novih spoznaja, već i na, kao što ukazuje R. Supek (1983: 80), granice koje se nalaze i u samom predmetu koji se ispituje. Promatrano u istraživačkom smislu da je predmet istraživanja uvijek isječak iz cjeline društvenih procesa, onda je predmetna tema umjetno omeđeni dio izdvojen iz složenijeg i povezanijeg konteksta. Kako se granice postavljaju da bi se nadilazile, onda razmatranje ove teme itekako ima smisla. Naime, predmet istraživanja ima pomične granice, poput nove civilizacije što se prostire na tek otkrivenim kontinentima, nezaustavljive u težnji za ekspanzijom, no izložene svim neprilikama izviđanja, pogrešnog predviđanja, nepredvidivih zapreka i sukoba, iako spremne na rizik koji nosi sa sobom novost otkrića i avantura otkrivanja.

Dva procesa koja su bez dvojbe obilježila posljednje desetljeće 20. stoljeća na europskom jugoistoku jesu proces europskih integracija i stečena iskustva balkanskih dezintegracija.

1. Europska unija

Ideja europskog ujedinjenja može se pratiti u višestoljetnim razdobljima kroz brojna djela uglednih humanista, filozofa, književnika, umjetnika i političara. Usprkos strašnim ratovima i pustošenjima stvaralački entuzijazam brojnih generacija, uzdignuo se iznad neprijateljskih odnosa i nedvosmisleno zauzeo smjer u pravcu mira, razvoja i napretka. Francuski filozof i sociolog Charles de Montesque (1689–1755) izdao je 1734. godine spis političko-pravnog

sadržaja sa „idejom univerzalnog europskog ujedinjenja“. Između ostaloga, Montesque je govorio da je dobro stvoriti demokraciju za narod, no da je bolje i značajnije odgojiti narod za demokraciju. Jedan od velikih zagovornika europske ideje, bez sumnje je Victor Hugo, francuski književnik i političar. Značajan je vizionarski govor Victora Hugoa na Mirovnom kongresu u Parizu 21.8.1849. godine:

...Doći će dan kad više nećete međusobno ratovati, doći će dan kad više nećete dizati vojsku jedni protiv drugih. (...) Postavit ćete malu drvenu kutiju od borova drva, nazvat ćete je glasačkom kutijom, a što će iz te kutije izići? Iz nje će izići društvo u kojemu ćete svi osjetiti da živite, društvo koje će vam svima biti drago kao vaša duša...

...Osvanut će dan kad ćete se vi, Francuska, Rusija, Italija, Engleska i Njemačka, i sve nacije ovoga kontinenta, ne gubeći svoje posebnosti i svoju slavnu individualnost, stopiti u superiorno jedinstvo i stvoriti europsko bratstvo, na isti način na koji su se i Normandija, Bretanja, Burgundija, Lorena, Alzas i sve naše pokrajine stopile u Francusku. Osvanut će dan kada više neće biti drugih bojnih polja osim tržišta koja se otvaraju trgovini i duhova koji se otvaraju idejama. Osvanut će dan kad će metke i bombe zamijeniti glasovanje, opći narodni izbori, istinska arbitraža velikog suverenog senata koji će Europi biti ono što je Parlament Engleskoj, ono što je Skupština Njemačkoj i ono što je Zakonodavna skupština Francuskoj! ...

Završetkom Prvog svjetskog rata, Pariska mirovna konferencija postavlja nove temelje europske politike, te 28. 06. 1919. godine kroz Versailleski mirovni ugovor formira prvu do tada najobuhvatniju međunarodnu političku organizaciju Ligu naroda (Društva naroda). Osnovni zadatak Lige naroda bilo je razoružanje, očuvanje mira, sprečavanje rata, razrješenje razmirica između država i poboljšanje općeg blagostanja. No, poslije rata putevi saveznika razilazili su se sve više i više, a mir se pretvarao ne toliko u „produženje rata“ sa Njemačkom, koliko u borbu doskorašnjih saveznika.

Neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata počelo je novo razdoblje u međunarodnim odnosima u kome su se, neovisno o tada aktualnoj blokovskoj podjeli, naglašeno isticali mir i jednakost među svim zemljama. Povelju Ujedinjenih naroda 50 država potpisalo je u San Franciscu 26. 06. 1945. godine, a Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila je u Parizu

10. 12. 1948. godine *Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima*, kojom su stvoreni uvjeti za dalje jačanje međunarodnog prava. Ovaj dokument se, ne bez razloga, drži za najvažniji međunarodni dokument 20. stoljeća.

Ideju o osnivanju tri nadnacionalne institucije za tri različita sektora – ekonomski, vojni i politički, kao osnovu za stvaranje sjedinjenih država Europe, sredinom 20. stoljeća razradio je francuski ekonomist Jean Monnet (1888–1979), pomoćnik glavnog tajnika Lige naroda. Kako se u njegovim biografijama navodi, sa ove dužnosti Monnet odlazi 1923. godine kada je shvatio da Liga naroda ne samo da nije sposobna postići mir i sklad, što je bio njezin osnivački cilj, nego i da nije bila u mogućnosti spriječiti ratne sukobe što je prouzročilo pad njezinog autoriteta. Da revolucionarne inicijative od vremena osnivanja Lige naroda nisu napustile Monneta, pokazalo se početkom Drugog svjetskog rata kada Churchill i De Gaulleu predlažu hitno osnivanje federalne unije između Francuske i Velike Britanije, a nepunih deset godina kasnije skicira nacrt ujedinjenja francuskih i njemačkih resursa ugljena i čelika i taj prijedlog izlaže francuskom ministru vanjskih poslova Robertu Schumanu.

Izvadak iz knjige „Sjećanja“ („Memoires“) Jeana Monneta (str. 348–353, Editions Fayard, 1976):

...Svjetski mir ne može se očuvati ukoliko se ne ulažu stvaralački naponi razmjerni opasnostima koje ga ugrožavaju. Doprinos koji organizirana i živa Europa može dati civilizaciji nužan je za održavanje miroljubivih odnosa. Ovaj će uvod ostati u svim kasnijim verzijama. Što se ostaloga tiče, sljedećih je dana nastalo dosta varijanti čije bi tumačenje moglo pokazati razvoj naših istraživanja. Ali već je tada sve bilo tu: Europa mora biti organizirana na federalnim temeljima. Francusko-njemački savez najvažniji je element, a francuska je vlada to odlučila postići... Nagomilane zapreke sprečavaju trenutno ostvarivanje te čvrste veze koju je francuska vlada sebi postavila za cilj. Ali od sada nadalje, uspostava zajedničkih temelja za gospodarski razvoj mora biti prva etapa francusko-njemačkoga saveza. Francuska vlada predlaže stavljanje cjelokupne francusko-njemačke proizvodnje čelika i ugljena pod nadzor jednog Međunarodnoga povjerenstva, otvorenog za sudjelovanje ostalih država Europe. Zadatak toga tijela bio bi da izjednači temeljne proizvodne uvjete i omogući postupno proširivanje stvarne suradnje s miroljubivim ciljevima i na druga područja. Time su utvrđeni ciljevi i metoda Zajednice...

Za ekonomski sektor osmišljena je ideja Europske zajednice za ugljen i čelik, za vojni Europske obrambene zajednice i za politički Europske političke zajednice. Robert Schuman objavljuje ideju o osnivanju prve zajednice, a francuski premijer René Pleven plan o osnivanju druge dvije. 09. 05. 1950. Robert

Schuman, na osnovu ideja Jeana Monneta, predstavlja prijedlog, upućen njemačkoj vladi, za stvaranje nadnacionalne organizacije koja bi vodila brigu o proizvodnji ugljena i čelika. Naglašava se kako su ovim činom na simboličan način najznačajniji energenti i ratne sirovine pretvorene u industriju pomirenja i mira. Već 18. 04. 1951. godine šest zemalja: Belgija, Luksemburg, Nizozemska, Francuska, Savezna Republika Njemačka i Italija, potpisuju Schumanov plan, a Ugovorom o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik, odnosno Pariskim sporazumom potpisanom 1951. godine i formalno osnivaju Europsku zajednicu za ugljen i čelik kojim je uspostavljeno zajedničko tržište ugljena i čelika¹. Ugovorom o Europskoj uniji ili Ugovorom iz Maastrichta, potpisanim u Maastrichtu 07. 02. 1992. godine, Europska zajednica je postala Europska unija. Stupanjem na snagu Ugovora o Europskoj uniji EEZ je preimenovana je u EZ i nastala je struktura hrama na tri stupa. U prvom nadnacionalnom stupu države su dijelile svoju suverenost s drugim članicama, a druga dva stupa temeljila su se na klasičnijim oblicima međunarodne suradnje između država (područja zajedničke vanjske i sigurnosne politike – II stup i policijske i pravosudne suradnje u kaznenim stvarima – III stup). Lisabonskim ugovorom iz 2009. godine izmijenjena je unutarnja struktura Unije. Treći stup je spojen s prvim i s tim se njegova problematika podvrgava nadnacionalnoj metodi suradnje među državama. Važna novost Lisabonskog ugovora je stjecanje pravnog subjektiviteta Europske unije.

Početni pothvat ekonomskog sektora nije pratio vojni i politički. Djelovalo je da su politički i vojni sektor za proces europskih integracija bili malo složeniji od ekonomskog sektora. U svakom slučaju osnivanjem Zajedničke vanjske i sigurnosne politike u Maastrichtu 1992. godine, Zajednička vanjska i sigurnosna politika preuzima funkcije političkog sektora.

2. Balkanski poluotok

Prije tridesetak godina Pavić je ukazivao kako stručna literatura sve više konstatira neopravdanost pojma „Balkanski poluotok“, koji se zamjenjuje nazivima „Jugoistočna Europa“, „Balkanske zemlje“, „Balkan“. Ovim pojmovima se pridaje tradicionalno značenje u smislu kulturne zaostalosti, etničke i političke pocjepkanosti. Pod pojmom Balkana podrazumijeva se „zabačeni dio europskog prostora, gdje se elementi moderne kulture i civilizacije gube u orijentalnoj osnovi“. Činjenica je kako politička pocjepkanost nije samo

¹ Ugovor je prestao važiti 23. 07. 2002. godine, točno pedeset godina nakon što je stupio na snagu. Rimskim ugovorom iz 1957. godine osnivaju se druge dvije Europske zajednice (EZ), a 1967. godine spajanjem tri zajednice nastaje EZ.

rezultat reljefa i etničkih odnosa, nego i rezultat povijesnih prilika i međunarodnih intriga na ovom prostoru. Duga borba osvajačkih sila „isplela je svoje konce i želi produžiti političku pocjepkanost“. Izdvaja se kako su događaji posljednjih decenija, osobito u slučaju Jugoslavije, pokazali da je politički „balkanizam“ uglavnom nametnut i održavan izvana, te da nije specifičan za dotično područje.

U zemljopisnom smislu Balkanski poluotok označava poluotok u jugoistočnom dijelu Europe. U povijesno zemljopisnom i geopolitičkom smislu pak, naziv Balkan ima izrazito negativne konotacije. Ono što se u međunarodnim odnosima podrazumijevalo pod pojmom Balkana označavalo je političko – teritorijalnu, etničku, vjersku usitnjenost i razdrobljenost, a nosilo je i niz negativnih određenja, nerazvijenosti i zaostalosti, koje su opravdavale silu, osvajačke ambicije i teritorijalna osvajanja. Znatan dio političkih situacija bio je u rješavanju konflikata i pretežno u oprečnosti sa prihvaćenim normama međunarodnih odnosa, dok se kroz primjenu sile imala potreba dokazivanja vlastite pravednosti i nadmoći. Sukobi i sporovi između naroda i država na Balkanskom poluotoku smatraju se bitnim činiteljima koji uvjetuju održavanje stabilnosti i sigurnosti tog područja. Neriješena nacionalna pitanja i teritorijalno povijesne sporove treba promatrati kao segmente preko kojih se prepliću različiti međunarodni interesi i utjecaji, sukobi velikih sila, znatne količine naoružanja i gospodarska neprilagođenost.

U svakom slučaju proizlazi da prevladavaju stavovi kako je područje Balkana sinonim za: društveno gospodarsku nerazvijenost i zaostalost, nesposobnost za moderni razvoj, područje povijesnih surovosti, netolerancije i presezanja, koloplet malih naroda i prevelikih ambicija, zagubljenih identiteta, pojam perifernosti, prostor zakašnjele politogeneze, Orijent u Europi, područje nasilja i osvajanja. Naravno da je potrebno i navesti što je utjecalo na ovakvo stanje. Razmatrajući literaturu na temu Balkana, pokušala sam izdvojiti radove koji obrađuju i drugu, pozitivniju stranu Balkana.

Ono što dio istraživača zanemaruje jeste otvorenost i interakcija mediteranskih, podunavskih i srednjeeuropskih utjecaja na balkansko područje. U tom smislu izdvojila sam knjigu *Balkan kao evropski region* (2004). Put Balkana počinje sa antikom, jer bez njega ne bilo antike. Par odrednica je bitno: a) 1054. godina kada su carigradski patrijarh i rimski papa jedan drugom izrekli anatemu, koja je trajno obilježila narode dodatno ih upućujući na sporove i neprijateljstva u ime obrane pravovjerja i svetosti istočnog i zapadnog kršćanstva, vizantijskog pravoslavlja i rimskog katolicizma; b) stoljeća vlasti Otomanske imperije koje obilježava prelazak na islam radi održavanja

i stjecanja svjetovnog legaliteta i ostajanje u kršćanskoj crkvi radi održanja civilizacijskog, narodnosnog identiteta. Kako navodi Đ. Kovačević (2004: 15, u: *Balkan...*), hod ka naciji bio je hod kroz vjeru u kojem se oblikuje specifičan politički mentalitet koji s jedne strane državu mitologizira kao obnovu izgubljene srednjovjekovne slave i slobode (u vrijeme civilizacijskog napretka ostali bez svjetovne elite i vlastite aristokracije), a, sa druge strane, državu prima sa nepovjerenjem kao nešto čemu se treba dodvoravati i od čega se treba sklanjati radi ostvarivanja i zaštite privatnih interesa.

Podsjetit ću da J. Cvijić (1931: 115) posebno ističe osobine ropske psihologije i moralne mimikrije, a objašnjavajući karakterne crte ljudi (centralni tip stanovnika Balkanskog poluotoka) kaže da pokazuju pokornost, smisao za trpljenje, realističko poimanje svijeta i pritajenu mržnju prema gospodarima. Prema Đ. Kovačeviću, ime Balkan ne simbolizira stoljeća stvaranja iz kojih je izveden i kojima je branjen put za Europu. Ime Balkan simbolizira stoljeća gubitka autentične povijesti poluotoka, gubitka samostalnosti i mukotrpnog izvlačenja iz ovisnosti.

Unatoč nepovoljnom političkom naslijeđu i geopolitičkim opterećenjima, Pavić smatra kako je izgledalo da bi poslije Drugog svjetskog rata dio Europe, poznat kao Balkan, mogao izgubiti (ili da je već izgubio) svoje negativne balkanske konotacije. Iz tog razloga se u zemljopisnom, političkom i civilizacijskom smislu termin Balkan nastojao zamijeniti terminom jugoistočna Europa, kako bi se s promijenjenog Balkana skinuo teret negativna naslijeđa (Pavić, 1988: 33). Pavić naglašava kako bez obzira na opravdanost takva pokušaja – izbor termina jugoistočna Europa u zemljopisnom smislu, ne samo da nije sretno izabran, nego naprosto nije točan i to iz razloga jer Balkanski poluotok po svomu smještaju nikako ne predstavlja jugoistok Europe. Osobeni balkanski *unitas multiplex*, jedinstvo u različitosti, koegzistencija i prožimanje različitih kultura i različitih političkih opcija, probija se kao nužnost i nakon posljednjeg balkanskog anticivilizacijskog ili antimodernog iskustva sa ratovima u Hrvatskoj i BiH ili sa sukobima na Kosovu i Metohiji u razdoblju posljednje decenije 20. stoljeća (Indić, 2004: 55, u: *Balkan...*).

Balkanski poluotok nije zatvoreno područje. To je mjesto prvih europskih civilizacija. Upravo je njegova otvorenost učinila najmanje što je mogla. Osigurala mu je mjesto značajne spojnice i prožimanja različitih procesa i utjecaja kulturnog spajanja područja Podunavlja sa Sredozemljem, kao i Male Azije, Bliskog istoka i Egejskog mora sa središnjom Europom. Sve u svemu, interakcija podunavskih, sredozemnih i srednjeeuropskih utjecaja nije bila usmjerena sputavanju elana i ograničavanju svjetonazora.

3. Politički identitet

Identitet neke stvari sastoji se u karakteristikama koje je sačinjavaju tako da je određuju kao tu stvar ili tu vrstu stvari, a ne neku drugu, te je razlikuju od svega ostaloga. No, prema Parekhu, ukazivanje na razlike nije dovoljno jer se svaka stvar razlikuje od svega ostaloga na bezbroj načina. Osim toga, razlike mogu biti nebitne, tako da nam zapravo ne govore ništa o predmetu pred nama (Parekh, 2008: 14).

Cerutti kaže da identiteti nisu nikad jedinstveni i nikada nisu u jednini nego su mnoštveno konstruirani posredstvom različitih, ponajčešće presječnih diskursa, praksi i položaja. Identiteti u modernim složenim društvima više se ne definiraju teritorijalnom grupnom pripadnošću niti pripadnošću nekim organizacijama, nego se identitet utvrđuje dobrovoljnim samovezivanjem za vrijednosne orijentacije, koje tek osiguravaju da vlastiti način vođenja života neće biti prepušten nagonima, sudbinskim snagama ili slijepom slučaju, nego će ga slobodno oblikovati sam pojedinac. Stoga je za takve identitete karakteristično da prihvaćaju doprinose drugih identiteta, da se mijenjaju, oblikuju i preoblikuju u vremenu i u kontaktima i komunikaciji s drugim kulturama i različitim socioekonomskim i povijesnim instancijama (Ferrarotti, 1993: 136, u: Cerutti, 2006: 28–29).

Važno je navesti da izdvajanje etničkog momenta po pravilu nastupa u situacijama kada se povećavaju rizici siromaštva i osiromašenja, kada se društvena raspodjela vrši u uvjetima sve izrazitije igre siromaštva – zbroja. U tom smislu, sagledavajući Cerutti smatra da je uslijedio zaokret od politike interesa k politici identiteta, kao i da politika identiteta nije ništa drugo nego jedna vrsta grupnog identiteta.

Kratke definicije su naravno prikladne za izlaganje u najkraćim crtama, no nedovoljne osobito kada je potrebno iz njih izvući vrlo bitne crte pojave koju definiramo. Ljudi pripadaju istodobno i općem i posebnom identitetu. Istodobno su i slični i različiti. Identitet pojedinca ima tri neodvojive sastavnice: osobni, društveni i ljudski identitet. Osobni identitet određuje ljude kao jedinstvene osobe, različite po tome što je neka osoba upravo ta a ne neka druga. Ljudi se razlikuju po visini, težini, tjelesnoj građi i snazi, obliku nosa, očiju i usana, datumu rođenja, vjeroispovijesti...

Osobni identitet djeluje poput intelektualnog i moralnog kompasa. Tijesno je povezan s pojedinačnim osjećajem vlastite vrijednosti. Kako izdvađa Parekh (2008: 17), ono što je ispravno ne činimo zato što tako treba, nego zato što volimo činiti ono što je ispravno i na taj način svaki od nas izražava svoju

osobu. Identitet tako daje motivaciju, to je izvor moralne snage. Društveni identitet određuje ljude prema posebnim vezama različitog stupnja, s obzirom na pripadnost različitim organizacijama, zajednicama i strukturama odnosa: očevi, majke, sinovi, kćeri, supružnici, pripadnici različitih etničkih, kulturnih, političkih i ostalih zajednica (kršćani, Indijci), muškarci, žene, crnci, bijelci i tako dalje, što vodi raznolikim oblicima i razinama društvene pripadnosti. Potreba za uravnoteživanjem i spajanjem različitih identiteta u jedan usklađen život pomaže nam u njegovanju sposobnosti rasuđivanja, umjerenosti, samokontrole i samodiscipline. Ljudski identitet određuje ljude jednostavno kao ljude. Svi su ljudi moralno ravnopravni kao pripadnici zajedničkog općeljudskog identiteta. Sve u svemu, ljudski identitet je najopćenitiji i najosnovniji oblik samoidentifikacije koji se potpuno formira tek u interakciji s drugim skupinama (Parekh, 2008: 28).

Sami termini politika identiteta i politika priznavanja, kaže Taylor, predstavljaju i podrazumijevaju razložno prihvaćanje različitih identiteta. Prema Tayloru, identitet nije ništa drugo nego odgovor na pitanje tko sam ja ili tko smo mi, odnosno odakle dolazimo i slično tome, s tim što se do odgovora dolazi u suodnošenju i dijalogu s drugima. Uostalom, ne jednom sami sebi postavimo pitanje što je to što nas definira i čini različitim od ostalih ljudi, od čega i po čemu smo baš ta osoba koja jesmo, a ne neka druga. Zato što identitet nužno uključuje „razliku“, politika identiteta ujedno je politika razlike i politika priznavanja. Pojam razlika odnosi se na različite kulture od kojih mnoge daju prednost kolektivnom nad individualnim. Kolektivno priznavanje, u što spada i priznavanje nacionalne zajednice, za njihove članove čak postaje pitanje opstanka ili preživljavanja. U tom smislu promatrano nacionalizam vjeruje da se dijalogom i multikulturnom komunikacijom može prevladati jaz među narodima što ga nacionalizam stvara samo u svojim brutalnim oblicima. To znači da bi svaka kultura mogla iznaći put od netrpeljivosti i sukoba prema snošljivosti i suživotu. Pitanje je – kako to postići?

W. Kymlicka drži da zajedničke vrijednosti nisu dovoljne za socijalno jedinstvo i navodi da je sastojak koji je potreban za socijalno jedinstvo – ideja zajedničkog identiteta (2003: 270). Ukratko, ako postoji održiv način poticanja osjećaja solidarnosti i zajedničke svrhe u multinacionalnoj državi, on će se sastojati u uvažavanju, a ne podređivanju nacionalnih identiteta. Ljudi iz različitih nacionalnih skupina dijelit će privrženost široj državi samo ako je shvaćaju kao kontekst unutar kojeg se njihov nacionalni identitet njeguje, a ne zapostavlja. Potrebno je ono što Taylor naziva teorijom „duboke raznolikosti“, budući da ne moramo uzeti u obzir samo raznolikost kulturnih skupina, nego i raznolikost načina na koje pripadnici tih skupina pripadaju široj državi.

4. Politika identiteta europskog jugoistoka

U vrijeme raspada Jugoslavije na međunarodnoj sceni odvijao se posve suprotan proces: globalna povezanost i tijesna međuovisnost. Ovo je razdoblje obilježila snažna rječita odlučnost dokazivanja nemogućnosti sklada nacionalnih osobnosti na području europskog jugoistoka, a istodobno se na dirljiv način zadivljeno pratio proces europskih integracija. Različitost što je udaljenija to je podnošljivija, prijemčiva je i o njoj se lakše govori. Istodobno u vlastitim sredinama, koje upravo imaju tradiciju poštovanja različitih identiteta, njegovanje kulturne raznolikosti nije imalo prednost, unatoč tome što raznovrsnost pridonosi uspjehu i osjećaju samosvijesti.

Ukoliko je prirodna stvar da manje raste ka većem, da se postupno evoluiranje odvija od prostijeg ka složenijem, utoliko je poželjnije sagledati temeljna pitanja i objasniti kontradikciju stvaranja Europske unije i ovome procesu obratnog slijeda u Jugoslaviji. Naime, iako drugačije i Jugoslavija i Europska unija su identične po analogiji.

Važno je navesti da je čak i za prosto činjenično objašnjenje, neovisno o sredinama europskog jugoistoka i njihovim političkim predstavnicima, osobito ukoliko se izgovara riječ Jugoslavija prethodno očekuje obavezna isprika i ograđivanje. To je potvrda nerješavanja problema i neslobode društva. Tako su se oni koji su u potrazi da svale krivicu na nekoga obrušili na riječ Jugoslavija.

No, problem, naravno, nije niti može biti u riječi. Problem je u nerazvijenosti i proturječnosti uslijed koje se jedni bore za kruh izdržavajući obitelji, nastojeći se izbaviti iz bijede i nevolje, iz kruga nesklonih okolnosti, dok drugi udružuju snage da ih se ne inkomodira s mogućnošću siromaštva i isključivanja, vodeći računa da ni na koji način ne dospiju pod utjecaj ugnjetenih. Problem je u politici koja ne promovira sklad društva, politici koja ne radi na rješavanju sukoba i razvoju solidarnosti, politici koja uslijed zadovoljstva svojom dokonom ulogom (dok s jedne strane sebe svrstava među božanstva i ujedno s druge strane pamfletistički bezočno prebacuje odgovornost s lijeva na desno), nije u stanju distingvirati nove proturječnosti. Problem je što se znanju ne teži radi samo radi saznanja i što se ne potiče pronicljivost ljudskog duha za neprestanu borbu za bolje življenje, čineći jačim ljudsku misao i društvo.

Usprkos određenim nedostacima ne može se reći da u Jugoslaviji nije bilo intelektualne kreativnosti, građanskih vrlina i u međunarodnim odnosima pokazane zavidne razine prepoznatljivosti. Međutim, u jugoslavenskom kriznom razdoblju nacionalni identiteti usmjerili su se u potragu za samopouzda-

njem i stvaranjem novih država. Svakako u ovome ništa ne bi bilo sporno da su politički antagonizmi bili otporni na nasilje, a koje je neizravno akcentiralo netoleranciju i nemogućnost iskazivanja kritičkih mišljenja. Naravno, izučavanje razdoblja postojanja socijalističke Jugoslavije ne može se pravilno niti promatrati niti ocijeniti ako ga odvojimo od procesa koji su se odvijali u tada aktualnim međunarodnim političkim odnosima (bipolarna struktura svijeta, pokret nesvrstanih, stvaranje nadnacionalne organizacije EZ-a, danas EU-a).

Jedan kritički i ujedno oslobađajući potencijal jugonostalgije M. Velikonja vidi u tome da on pokazuje alternativu totalitarnoj političkoj mitologiji „ujedinjene Europe“. Sve ukazuje da se moglo i prije dostojno živjeti u heterogenom društvu, da su maksime sa kojima „Europa“ sada ulazi na Balkan – multikulturalizam, multietnička tolerancija, dostojan život, socijalna sigurnost, solidarnost, zaštita manjina – ovdje već *déjà vu*, već viđeno i iskušeno, posljednji put u drugoj Jugoslaviji.

Promatrajući danas međusobne odnose ljudi, naroda i država na europskom jugoistoku djeluje da je jedno razdoblje poslijeratnog komuniciranja završeno. To saznanje potiče na kritičko propitivanje toga razdoblja i na istraživanja mogućnosti daljnjih razvojnih perspektiva. Jasno opažanje društvenih procesa i događaja koji utječu na političke sisteme u najmanjoj mjeri jesu izazov za istraživače društvenih znanosti. Analiza koja bi za zemlje europskog jugoistoka uključila ekonomske, sociološke, društvene, psihološke i političke činjenice i pojave po referentnim grupama napredovanja pokazala bi smjer kretanja ukupne proizvodnje, stopu rasta produktivnosti, stopu nezaposlenosti, razvoj ili stagniranje izvoza, kao i rast ili smanjenje nacionalnih napetosti.

U posljednje vrijeme često se naglašava da problemi razvoja, siromaštva, ratova, klimatskih promjena, zaštite okoliša, dugova, bolesti, korumpiranih vlasti, ne dotiču samo jednu skupinu ljudi ili samo određena društva. Razlog za izdvajanje je sasvim jednostavan: zbog međuovisnosti i povezanosti suvremenog svijeta, događaji na jednom mjestu ostavljaju posljedice na drugim područjima. Razumije se, a nije naodmet spomenuti, da plodonosan pristup bilo kojem društvenom problemu ili narušenom eko sustavu jeste onaj koji daje rješenja.

Identitet novostvorenih država na europskom jugoistoku temelji se na međusobno povezanim karakteristikama poput teritorijalnosti i suverenosti. Politiku identiteta europskog jugoistoka promatram prema politici kolektivnog identiteta koju Parkeh (2008: 31) izražava putem dva srodna principa: negativističkog i pozitivističkog pristupa. Prema Parekhu, negativistički pristup poziva na osloboditeljski jezik koji implicira da se određene skupine (pr. žene,

homoseksualci, crnci, radnička klasa) žele osloboditi ili biti oslobođene vlasti drugih koja im je određivala identitet i stvorila iz toga proizašlo psihološko i moralno breme življenja u skladu s „tlačiteljskim“ ili „tiranskim“ normama. Pozitivističkim pristupom iskazuje se ponos na vlastiti identitet, odbacuje osjećaj manje vrijednosti i srama koji se povezuje s dotičnim identitetom, a cilj mu je potvrditi njegovu ravnopravnost. Osim toga ponos jeste i način poistovjećivanja s drugim nositeljima istog identiteta, te gledanja na njegove prijašnje i sadašnje borbe i postignuća kao na sebi srodna.

Osim prednosti, kolektivni identitet sa sobom nosi i opasnosti. On, kako navodi Parekh (2008: 34), teži esencijalizaciji identiteta, paradoksu identiteta i tendenciji stvaranja lažnih suprotnosti između zatvorenih cjelina. Tako politika identiteta postaje politika sukoba koja prezrivo gleda na sve pokušaje naglašavanja zajedništva i preuveličava bitne razlike, pa stvara sukobe tamo gdje oni i ne postoje. Rezultat ovakve politike je društvo koje je izlomljeno na ekskluzivne, neprijateljski nastrojene i epistemološki zatvorene grupe. Stoga se i postavlja pitanje kako razriješiti njihove različitosti i baviti se zajedničkim poslovima. Naravno, odgovor nije u nametanju lažnog jedinstva jer se razlike u važnim stvarima u znatnoj mjeri osjećaju i ne mogu se dugo potiskivati.

Bitno je da pojedinci koji govore i djeluju u ime drugih poštuju njihove nesuglasice i ne teže ničemu do širokom i prirodnim konsenzusima u sadašnjosti. Moguće je sklapati savezništva i boriti se za zajedničke ciljeve bez inzistiranja na samo jednom „ispravnom“ načinu definiranja određenog identiteta. Osim toga, članovi identitetske skupine mogu doći do širokog konsenzusa putem zajedničkih iskustava i problema. Ukoliko oni ne postoje, skupina nema ništa zajedničkog i nedostaje joj kolektivni identitet. Parekh ukazuje i da su neki identiteti represivni, potiču mržnju na drugoga, ponižavaju ljudsko dostojanstvo i druge univerzalne vrijednosti (2008: 42).

Usprkos izdvajanja važnosti zalaganja za proces političkog ujedinjenja Europe, naglašeno je da se proces integracija odvija na nepoznatom terenu (*Europa od A...*, 2005: 10). I ovaj primjer pokazuje potrebu kritičkog razmatranja. Naime, politički sustav mijenja svoj identitet bez popratne kulturno-političke artikulacije volje građana, pa čak i svojih političkih elita. Potreban je primjeren politički okvir, kao i prepoznatljivost duhovnog i kulturnog identiteta Europe. Novo konceptijsko usmjerenje je nužno kako današnje ujedinjenje Europe ne bi doživjelo neuspjeh zbog starih ideja i novih proturječnosti. Pažljiva analiza naslijeđa i odnosa prema EU važna je zbog percepcije vlastitog položaja u aktualnim međunarodnim odnosima.

U ovom procesu značajno je i prepoznavanje oponašanja bilo koga uzora bez potrebne kreativnosti i nadahnuća (kako bi se reklo prodavanje mjedi kao zlata), uz namjerno činjenje određenih pozajmljenih novih postavki i teorija nerazumljivima, kao i isticanja nepostojećih problema koji se koriste za izazivanje zbunjenosti u ophođenju. Naime, zemlje europskog jugoistoka ne mogu pripadati Europskoj uniji ukoliko im ona nije spremna iskazati dobrodošlicu, kao što zemlje europskog jugoistoka politički organizirana Europa ne može prihvatiti ukoliko joj one ne žele pripadati.

Ovi principi vrijede ponaosob i za zemlje europskog jugoistoka. Postizanje uravnoteženog regionalnog razvoja i promicanje aktivne suradnje između regija, neovisno o kojoj zemlji se radi, daje snagu solidarnosti i održivom razvoju. Ovim putem isključuju se suprotstavljene pozicije centar – periferija (npr. u Hrvatskoj Zagreb kao centar i Slavonija, u kojoj je socijalna isključenost najzastupljenija, kao periferija), što se, naravno, može sagledavati i na razini razvijenih zemalja u EU kao centra i nerazvijenih kao periferije (npr. postizanje dogovora o fondu za pomoć ugroženim zemljama koje dijele euro kao zajedničku valutu, a koji je uslijedio zbog grčke dužničke krize). Ujedno, proces poticanja jednakosti stanovnika pokazuje se u ostvarivanju prava na državljanstvo, zapošljavanje, obrazovanje i stanovanje, što se neizravno pokazuje i djeluje na kvalitetu života. Napomene radi, međusobno razumijevanje odnosi se i na različite generacijske skupine.

Osloboditi se neznanja i straha u procesu istraživanja aktualnih društvenih procesa ne znači da se osnovno objašnjenje svede na to da politička vlast ne vrijedi, pa slijedom toga upotrebljava tvrdnja da ne vrijede ni njezini državljani, odnosno da u svakom vremenu ljudi imaju vladu kakvu zaslužuju. Ustvari, nije smisao isključivati ljude, smisao je isključivati nedostatke.

Za promatranje odnosa politike Europske unije i politike zemalja europskog jugoistoka od koristi mogu biti i rezultati analiza rađenih prije 25 godina, a koji su pokazali da je sukob između europske privrede i balkanske politike bio osnovni sukob tadašnjih okolnosti. Ukazivalo se da su svi degenerativni momenti zapravo izraz toga sukoba.

Posebno je i pitanje što znači ulazak u Europsku uniju ako društvo u kome živimo i radimo odlikuje nedostatak jasnih i preciznih vlastitih razvojnih perspektiva i društvenih opservacija, uz istodobno preferiranje inferiornosti u odnosu prema razvijenijim zemljama Unije. Posljedica takvog pristupa i nepostojanje rasprava u dovoljnoj mjeri, između ostaloga, pokazuje ne samo u kojoj mjeri politički sistem zaostaje za društvom, nego i visinu stupnja postojećih proturječnosti u društvu. Kao što sam navela, samo kritičko propitivanje

iako neophodno nije i dovoljno. Važno je pristupiti i istraživanju alternativnih perspektiva, jer se do rješenja dolazi na osnovi vlastitoga rada iz koga proistjeću povoljni i pozitivni rezultati.

U svakom slučaju, u procesu stvaranja kontinentalnog identiteta Europe za zemlje europskog jugoistoka važna je organiziranost u razvojnog smislu s jasno postavljenim ekonomskim i političkim ciljevima, kroz koje će se očuvati osobni, društveni i ljudski identiteti, a samim tim i politička stabilnost regije. Za promjenu kojom bi se ostvarilo pobošljanje u navedenom smislu važna je, prije svega, volja kako pojedinaca tako i svih naroda koji žive na ovom prostoru, kako god ga zvali. A onda se za pregnuća zajedništva valja „naoružati“ osnovnim vrlinama: pravde, hrabrosti, mudrosti i umjerenosti. To je garancija da se radi u vlastitom interesu, čime će biti razotkrivene brojne obmane za određene, po pravilu skrivene namjere i ciljeve.

Kako se svijet sve više globalizira, kulturni, vjerski, etnički i drugi identiteti postaju bitan izvor stabilnosti i ljudima pružaju zaštitu vezano za društvene i političke promjene s vremenom, u smislu pouzdanja u sebe same. Napredak različitih moralnih i kulturnih gledišta moguć je u okolnostima međusobnog priznavanja i uvažavanja, davanja prednosti solidarnosti, borbom za veću gospodarsku, političku i socijalnu ravnopravnost, uz stalnu potragu za samopouzdanjem, ponosom i dostojanstvom. Uostalom, društvena, gospodarska i politička ravnopravnost ne stječu se jednostavno. No, kao što se za njih valja boriti, jednako tako ih valja i održavati, što zahtijeva ne manje ulaganje napora.

Koliko se u tadašnjim okolnostima i vremenu bilo teško izboriti za vlastiti put, primjer je Jugoslavije. Bez obzira voljeli mi tu zemlju ili ne, na njezinom iskustvu valja učiti. Sve u svemu, svaki stupanj razvoja ljudskog društva opravdan je za vrijeme i za uvjete iz kojih je nastao, u neprekidnom procesu nastajanja i nestajanja odnosno neprestanog poboljšavanja.

Zaključak

Sva samostalnost i neovisnost država na europskom jugoistoku malo ili gotovo ništa ne može pomoći ako se ne radi zajedno. Činjenica je da svih naroda europskog jugoistoka, koji istina nisu veliki brojem, kada su udruženi sviješću zajedništva i osjećajem opće slobode, ima dovoljno da sebi mogu osigurati opstanak. Bitna je i svijest da je svaki korak susjeda koristan, kao što je i vlastiti korak napredak i susjedima probitačan. Davno je rečeno „da je napredak jednoga blago i ures drugoga“. Ovim putem se zaobilaze stranputice predrasuda,

prepreka, nesloge, razdora, pocjepkanosti i zavađanja. Ovim putem se pokazuje dostojnost člana čovječanstva, društva obrazovanih pojedinaca i naroda.

Konačno, izlaz je u izvorima prosvjete u vlastitoj sredini i razvoju bogatstva narodne književnosti, s prijateljstvom i slogom kao najpouzdanijim garantima budućnosti.

Literatura

1. *Balkan kao evropski region*, priredio Jovan Teokratović, Institut za evropske studije, Beograd, 2004.
2. Cerutti, Furio: *Identitet i politika*, prevela Vesna Pavković, Politička kultura, Zagreb, 2006.
3. Cvijić: Jovan: *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje – Osnovi antropogeografije*, G. Kon, Beograd, 1931.
4. *Europa od A do Ž: priručnik za europske integracije*, uredili: Werner Weidenfeld, Wolfgang Wessels, hrvatsko izdanje, Konrad-Adenauer-Stiftung, Zagreb, 2005.
5. Despotović, Ljubiša – S. Šljukić – D. Gavrilović – V. Perica – M. Velikonja: *Mitovi epohe socijalizma*, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje, Novi Sad.
6. Katunarić Vjeran: *Lica kulture*, Antibarbarus, Zagreb, 2007.
7. Kymlicka, Will: *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
8. *Kultura, etničnost, identitet*, priredila Jadranka Čačić-Kumpes, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo Zagreb, 1999.
9. *Menadžment kriza i katastrofa u Europskoj uniji*, uredili: Ante Barišić, Vesna Ivanović, Velika Gorica, 2010.
10. Parekh, Bhikhu: *Nova politika identiteta: Politička načela za međuovisni svijet*, s engleskog preveo Marinko Raos, Politička kultura, Zagreb, 2008.
11. Pavić, Radovan: *Jugoslavija u širim regionalnim i balkanskim odnosima u: Politička misao* br. 2/1988, Zagreb, 1988.
12. Supek, Rudi: *Zanat sociologa: Strukturalna analiza*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.